

УДК 37:172+81'246.2

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi61.720>

Демченко В. М.*,

orcid.org/0000-0003-1841-7798

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ-ГУМАНІТАРІЯ (НА ПРИКЛАДІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ)

У статті розглянуто комплекс знань, які входять до компетентності учителя-гуманітарія, зокрема з історії формування мовно-національних відносин на Півдні України, як обов'язковий компонент сучасного українського педагога, який працює з новим поколінням українців в умовах ідеологічної та фізичної загрози з боку останньої у світі імперії. Визначено, що південна територія, зокрема Херсонська губернія, ще до XVIII століття була місцем проживання запорізьких козаків, а від початку офіційної колонізації регіон поповнювався переважно з інших українських губерній, що зміцнило національну домінанту. Наведені аргументи з даних перепису 1897 року та думок тогочасних істориків доводять цю домінанту, і навіть у місті – її присутність. Відзначено наявність української національної ідентичності в респондентів перепису, які вибирали саме українську мову як рідну, незважаючи на престижність і державний статус російської. Це були представники різних верств населення, зокрема й дворяни та купці, священнослужителі та офіцери. З'ясовано, що на відміну від міста, де формувалася російськомовна імперська субкультура, незважаючи на фактичне переважання українців, село завжди залишалося берегинею української мови та культури. І загалом мовно-національна ситуація, за всіма переписами від того часу, залишалася незмінною – кількісне переважання українців за національністю та носіїв української мови як рідної.

Акцентовано на тому, що вчитель-гуманітарій і загалом будь-який сучасний педагог у контексті сьогоденного воєнного протистояння мусить знати про антиукраїнську політику імперії, що була побудована на вимозі зросійщення українського народу, і зокрема на півдні, де історичні традиції не були ще довготривалими. За наказом Катерини II, таке «обрусіння» мало відбутися якомога швидше – як продовження політики знищення Запорізької Січі, що протистояла імперії своїми демократичними принципами. Наголошено, що советська ідеологема «злиття націй» продовжила антиукраїнську політику російської імперії. Зроблено висновок, що такі імперативні заходи не змогли знищити українську ідентичність, навіть упроваджені в освітній сфері, яку потрібно надалі дослідити в цьому контексті.

Ключові слова: учитель-гуманітарій, педагог, соціолінгвістична компетентність, мовно-національне середовище Півдня України, система освіти.

Постановлення проблеми. Сьогодні ми перебуваємо на переломному етапі розвитку українського суспільства, коли принципово змінюються його політичні орієнтації (по-перше), стає політично активним нове, власне українське, покоління (по-друге), стрімко розвивається національна ідентичність, що має євроінтеграційний вектор (по-третє). Ці процеси відбуваються в умовах відкритого інформаційного простору, націєорієнтованого дискурсу, коли людина має доступ до прихованих раніше знань. І саме молоде покоління споживає цю інформацію, незважаючи на намагання старших певною мірою їх у цьому обмежити відповідно до власних світоглядних орієнтирів.

Тому вчитель (як і викладач) гуманітарних дисциплін мусить мати відповідну компетентність, що враховує знання з питань розвитку мовно-національних відносин, і зокрема в регіоні, де він працює, адже учні можуть бути корінними мешканцями в кількох поколіннях, що робить їх безпосередніми учасниками навіть навчально-дослідницької діяльності (скажімо, у дослідженнях МАН із темою мовної ситуації у школі

*© Демченко В. М.

чи функціювання молодіжного сленгу). Краєзнавчий компонент такої компетентності також відіграє значущу роль – особливо сьогодні, коли потрібно проводити просвітницьку роботу серед громадян, які можуть перебувати під впливом або ворожої дезінформації, або старих стереотипів, що також переважно є дезінформативними, адже створювалися за спеціальними ідеологічними програмами. Тому використання фактів – даних соціолінгвістичних досліджень (зокрема переписів, опитувань, анкетувань, висновків дослідників) – має допомогти у просвітницькій роботі, елементи якої наповнюють освітній процес.

Аналіз досліджень. Питання кореляції розвитку мови та соціуму на певній території хвилювало багатьох учених ще від 70-х років XX сторіччя, результатом чого стало заснування наукової галузі «Соціолінгвістика» в США. Що ж до України, то науковці Ю. Жлуктенко, Ю. Карпенко, В. Русанівський та їхні учні Ю. Саплін, О. Тараненко більше зважали вже на національний аспект цього дослідницького напрямку, аналізуючи стан білінгвістичного протистояння «російська – українська мови» й виявляючи його унікальність у масштабах світової соціолінгвістики (опосередковано використовуючи висновки Д. Брозовича, У. Стюарта, Д. Хаймса та інших зарубіжних учених).

В інших соціальних та ідеологічних умовах – наприкінці XX – початку XXI сторіччя – науковиці Г. Залізняк, Л. Масенко, Г. Мацюк, Н. Шумарова та їхні учениці Н. Будникова, А. Велика, І. Діак розглядають питання розвитку статусу державної для української мови, її розвитку в новій ситуації та протистояння з російською. Ми також долучилися до цих досліджень, розглядаючи більш конкретно мовну ситуацію на Півдні України. Регіональний аспект мовно-національного питання надто важливий сьогодні – в умовах відкритої війни, коли російський агресор використовує різноманітний пропагандистський дискурс, зокрема й що стосується мовних відносин. Тому потребує аналізу не лише соціолінгвістична площина, зокрема мовна ситуація, а й готовність сучасного учителя до її пояснення й навіть дослідження.

Мета статті – із використанням соціолінгвістичних даних проаналізувати історію формування мовно-національних відносин на Півдні України в контексті використання цієї інформації вчителем-гуманітарієм в освітньому процесі та просвітницькій діяльності.

Викладення основного матеріалу. Одна з найбільш відомих дезінформацій, сформованих імперськими ідеологами ще у XVIII столітті, що актуальна й сьогодні в російському пропагандистському дискурсі, – це фейк про іноземну колонізацію південних земель, тобто переважно Херсонської губернії, яка на той час обіймала й нинішню Миколаївську, й частину Одеської областей та мала в проєкті назву «Новоросія», що сьогодні знову актуальна в тому ворожому дискурсі. Одним із доказів фейковості цих тверджень є відоме колись (початок 60-х років XX століття) енциклопедичне видання «Історія міст і сіл Української РСР», де майже кожне друге село всіх областей Півдня та Сходу України має козацьке походження [4]. На Херсонщині це Білозерка, Станіслав, Кізомис, Козацьке, Милове, Осокорівка, Гола Пристань, Нова Збур'ївка, Золота Балка та багато інших. Тобто безлюдних («диких») степів тут не було. Зрештою чорнозем не міг бути безлюдним апріорі, адже здавна і трипільці, і скіфи-ратаї, і греки обробляли ці землі. І загалом, за словами О. Пріцака, Україна становила «східний форпост Європи» [7, с. 59].

Інше джерело реальної інформації – праці істориків XIX століття Є. Загоровського, О. Маркевича та А. Скальковського – також стверджує, що більша частина Півдня, яку було надано царським урядом для колонізації, належала власне Запоріжжю, але імперія не бажала цього сприймати й робила все, щоб «сепаративний устрій» поступився «загальноруському». Тобто до початку колонізації на цих землях як корінне населення перебували українці – жителі козацьких сіл та паланок, займаючись хліборобством.

Отже, можемо вивести таку гіпотезу: землі Півдня України є етнічними українськими, і це доводиться на статистичному рівні даними офіційного імперського

перепису 1897 року. Ми дослідили всі матеріали, пов'язані з цим переписом [2], і пропонуємо цей розгляд як доказ наведеної гіпотези.

Укладачі перепису зазначали, що й молдовани, які називали себе «руснаками», й освічені малороси, які називали себе «великоросами», були основною масою жителів Херсонщини, і тими ж «великоросами» записувалися особи, які засвоїли російську грамоту та книжну мову. У місті Херсоні спостерігалася невідповідність у тому, що попри зафіксовану третину українців всюди чулася «чиста малоруська мова», а серед інтелігенції – «говір із густим диханням» (тобто український акцент). Також акцентується на чиннику володіння російською мовою: якщо хоч якоюсь мірою людина нею могла говорити, вона часто називала себе «великоросом» [2]. Учителю має взяти до уваги цей аспект і навести паралелі зі своїм власним досвідом спостережень серед міського й сільського соціуму.

Важливо знати, що за переписом людину фіксували за визнанням не своєї національності, а своєї мови, що відповідно мало як негатив, так і позитив: у першому разі українець міг назвати великоруську мову своєю рідною (наприклад, через те, що нею отримав освіту) та стати таким чином «великоросом», у другому разі українець високого соціального статусу (дворянин, купець, священник тощо), який знав ту імперську мову, усе одно називав рідною свою національну, чим зараховував себе до кола «малоросів». Учителю має усвідомлювати значущість такого вчинку, адже це свідчить про наявність у того респондента національної ідентичності. Можна при цьому як приклад порівняти Миколу Гоголя з Тарасом Шевченком, де перший є представником таких от «великоросів», а другий свідомо обрав статус «малороса», перетворившись зрештою на незламного українця, який пройшов шлях жертвовного життя.

Тобто відповідно до вищенаведеного українців було значно більше, ніж зафіксовано тим переписом (53,4 % загалом по губернії), а 40,6 % росіян у містах – звичайно, завищена частка саме через статус великоруської мови, що була імперською, а тому й більш престижною (у великороси записувалися таким чином і білоруси, і молдовани, і євреї та представники інших національностей). Можливо, було б іще більше за рахунок євреїв, але ті тоді ще були переважно іудеями й тому своєї нації не зраджували, становивши в українських містах до 25 % населення (а також там було 4,4 % молдован і 2 % поляків). Із часом паритет трьох найбільших національностей стане на свої місця: перепис 1926 року зафіксував майже рівні частки українців – росіян – євреїв, але всі подальші переписи (1939, 1949, 1959, 1969, 1979, 1989 років) фіксуватимуть перевагу саме українців (до 67 %) і всього лише 20-відсотковий поріг для росіян. Але зауважимо, що фіксація національностей відбувалася вже не за визнанням рідної мови, а за паспортом.

Останнє можна пояснити тим, що імперія (уже советська) не переймалася ситуацією в Україні, будучи впевненою в скорому «зближенні націй» (можливо незначною мірою підлаштовуючи ті цифри), а виправляла національну ситуацію в російських областях, де переважання етнічних українців у Воронезькій, Курській, Білгородській за ті кілька переписів було нівельовано. Тобто за 2-3 покоління такі українці там офіційно перетворилися на росіян.

Тепер перейдемо до визначального аспекту доведення гіпотези про український етнічний характер Півдня України – ситуації в сільській місцевості, адже саме там до середини ХХ століття – початку масової імперативної індустріалізації – проживала переважна більшість населення. І якщо там 1897 року, за вищеназваних умов фіксації національностей, відзначається факт безперечного домінування українців – 63,2 % (росіян – 11,3 %, румунів – 6,7 %, німців – 5,7 %) [2], що відповідає ієрархічній диференціації загалом по губернії (ще до 10 % – євреїв), то це ще один позитивний аргумент до нашої гіпотези.

Цікавим було становище євреїв, і хоча це питанням традиційно було табуоване, що стереотипно перейшло в сучасний соціум від попередніх поколінь, можна зробити певні висновки, опираючись на дані того першого перепису, оскільки надалі реальних кількісних показників не стало – насамперед через їх відхід від іудейської віри

й відповідно зміну не лише прізвищ і імен, але й загалом національності (частіше на українську). У 20-ті роки ХХ століття існував навіть єврейський національний район (із центром у Сейдеменусі), де вони намагалися долучитися до хліборобської праці, але зрештою перемогла їх урбаністична орієнтація (як і в росіян), і вони перемістилися до міст (переважно малих), де первинно складали культурний осередок (Вознесенськ, Каховка, Снігурівка тощо). А. Скальковський – одеський дослідник тих часів – відзначає серед них більший приріст населення, але в місті вони кількісно не домінували через «постійний прилив сільського населення» [2].

Остання теза є важливим аргументом постійної українізації міста, яка, втім, не відбувалася через чітке дотримання імперської політики «злиття націй», що зрештою в 70–80-ті роки призведе до оформлення омріяного ідеологами соціально-політичного конгломерату під назвою «советський народ». На щастя, цей «народ» не відіграв тієї ролі, що йому була відведена, і імперія #2 (у другій своїй іпостасі) розвалилася, але імперія #3 (російська «федерація») все одно використала цю стратегію, розпочавши війну проти України. Недарма Ю. Жлуктенко зазначав, що через це національні мови в імперії мали звужену сферу функціонування, витіснені російською за межі політичної діяльності [3, с. 13], а Л. Масенко загалом окреслює такі заходи як лінгвоцид українців [6]. Такі висновки потрібно розуміти й використовувати вчителів, адже це безпосередньо пов'язано з позиціями національної ідентичності.

У контексті сьогоденної війни важливо знати про заходи антиукраїнської політики, що були (і є) однаковими в усіх трьох іпостасях імперії. Наприклад, Катерина II дала наказ всіляко й швидше домогтися «обрусіння» Малоросії, зокрема через призначення на керівні місцеві посади винятково великоросів. Тогочасниками відзначається, що ці люди упроваджували й російські порядки [2]. Можна відразу провести паралель із більшовицькою стратегією та пізніше – сталінською – щодо такого самого кадрового пріоритету (особливо це стосувалося органів безпеки). При цьому не брався до уваги освітній рівень таких керівників і, відповідно, культурний.

Отже, наприкінці ХІХ століття частка росіян була найбільшою серед адміністрації (67 %) та військовослужбовців (52 %), науковців 51 %) та вчителів (46 %) і навіть прислуги (49 %) та повій (55 %). Поступалися кількісно вони лише серед хліборобів українцям, частка яких складає там 74 % [2]. Варто зауважити, що українці складали відносно чималий відсоток серед адміністрації (21 %), військовослужбовців (18 %), що можна виводити як кількісний показник національної ідентичності (повторимося), адже ці особи себе свідомо (принципово) визнали українцями («малоросами»).

Для ілюстрації українського національного домінування загалом на всій етнічній території наводимо порівняння частки українців за губерніями: у Київській – 79 %, у Подільській – 81 %, у Полтавській – 93 %, у Харківській – 81 %, натомість у Херсонській – 53,4 %, що вказує на специфіку нашого регіону як «нової землі», «цілини», «території для колонізації». Але з часом національно-мовна ситуація поступово стабілізувалася, дорівнявшись до загальноукраїнської, адже міста заселялися селянами з губернії, а села – селянами з інших губерній України-Малоросії (також частково з російських губерній, що принципово на мовну ситуацію в губернії не вплинуло).

Освітню сферу імперські ідеологи активно використовували для виконання стратегії «обрусіння», зокрема вчителі російської мови та літератури отримували більшу зарплатню, що надалі успадкує й советська система. Проте вони розуміли, що ця мова для селян є чужою, й тому провадили обережну політику. Як результат, на початку ХХ століття значно піднімається рівень освіченості селян, відповідно й володіння ними російською мовою. Також ураховується мовна ситуація в селі, рівень мовлення учнів, щоб надалі визначити напрямок залучення їх до російської мови та культури. У звітах за 1910 рік визначаються повіті, де українська мова найбільше домінує, – Олександрійський, Херсонський, Ананіївський, щоби там задіяти всіх заходів для впровадження мови імперії [2].

Советська влада спочатку не стала забороняти українську мову, а навпаки – увела політику коренізації (українізації), що виявилася в дозволі оформлювати результати перепису 1926 року національною мовою. Цей перепис фіксує збільшення частки українців у місті Херсоні, що, певно, зумовлено тогочасною політикою, адже одночасно зменшився відсоток росіян і євреїв, або ж поверненням до своєї національності нащадків тих, хто став «великоросом» 1897 року. Отже в Херсоні кількості носіїв двох слов'янських мов дорівнювались (по 36 %), євреї склали 25,5 %. Натомість у селі українців зафіксовано 82,6 %, росіян – 9,2 %, загалом в окрузі – відповідно 77,4 % та 11,9 % (євреїв – 6,5 %) [2].

Надалі – уже після Другої світової війни, коли зникли національні райони (їх було 40 – німецьких, єврейських, російських та змішаних) й архівна документація почала вестися російською мовою, усі навчальні заклади, крім педагогічних і медичних, перейшли на російську мову викладання. І на відміну від зваженої політики 1910 року, советське зросійщення було силовим, адже паралельно збільшувалося українське населення в області та Херсоні, де серед учнів і студентів переважали українці: у сільськогосподарських закладах – 87 %, у педагогічних – 68 % (також росіян – 25 %, євреїв – 2 %) [2].

Якщо порівняти переписи 1897 та 1989 років, то, за останнім, українці в області домінують (75,7 %); причому в Херсоні цей відсоток збільшився з 66 % до 67,1 %, що доводить тезу про поповнення міста за рахунок селян; українську мову визнають рідною 67,7 %, серед українців цей відсоток складає 87,7 %; білінгвістична культура властива українцям і молдованам історично, натомість понад 90 % євреїв і росіян визнають російську мову за рідну, тобто вони є монолінгвами; серед українців 12,2 % є носіями російської мови як рідної [2]. Тобто за сто років між аналізованими переписами ситуація змінилася тільки в містах, залишившись незмінною в сільській місцевості та загалом у регіоні.

Як бачимо, науковий аналіз результатів переписів й інших джерел доводить нашу гіпотезу про українське історичне домінування на Півдні України. Натомість імперське імперативне втручання в мовно-національний розвиток залишалося марним, відображаючись лише на ситуації в обласному центрі, наприклад упровадження фіктивного домінування робітників і відповідно міського населення (для чого було спеціально придумано новий тип населеного пункту – «селище міського типу») принципово ситуації не змінило, а ще й не враховувало етноісторичних особливостей регіону. Тобто природні апелятиви – «етнічні землі», «етнічна (національна) мова», «корінний етнос» – є оберегом певної нації, зокрема українців, який захищає їх від зовнішнього ворога, його намагань знищити їх суверенну державу.

Звісно, учитель має вміти протистояти в дискусіях і політичним опонентам, які є носіями імперського дискурсу, що не визнає суверенності України чи повноцінності української мови. Наприклад, у відповідь на закид щодо утискання російської мови та російськомовних громадян потрібно залучати таку логічну формулу: «Не варто ототожнювати поняття «відродження української мови» та «утискання російської мови», адже перше явище є закономірним у процесі державотворення, тобто об'єктивне, а друге наявне лише на рівні індивідуальної свідомості – суб'єктивне. Недарма Б. Ажнюк розглядає мовну політику через призму єдності нації [1], адже її розуміння складає одну зі складових громадянської ідентичності.

Висновки. Розглянувши особливості формування мовно-національного середовища Півдня України в контексті соціолінгвістичної компетенції вчителя-гуманітарія та нашого тривожного але бойового сьогодення, можемо зробити такі висновки:

– усі проаналізовані дані та відповідні висновки мають реальну основу та доводять, що територія Півдня України має етнічну українську природу й ще до офіційної колонізації від кінця XVIII століття була заселена козацькими родинами. Тому імперський проєкт «Новоросії», що мав на меті викоринити козацьку домінанту

зокрема й українську загалом, по суті такого результату не дав, хіба що певні суб'єктивно-психологічні чинники формування міської субкультури;

– місцеві історики XIX століття та укладачі матеріалів перепису 1897 року відзначають українську домінанту не лише загалом у регіоні, але й у великому місті (Миколаїв, Одеса, Херсон), населення якого надалі поповнювалося переважно селянами з цієї губернії. Що стосується сільської місцевості, то на той час вона (як і селяни загалом) кількісно переважала міську у пропорції 9/1, поступово зменшуючись – до середини XX століття, коли індустріалізація та урбанізація трансформували ту пропорцію в 4/6, чим зумовили соціальну катастрофу й утворення конгломерату «совєтський народ»;

– оскільки в переписі національність фіксувалася за визнанням рідної мови, цей вибір свідчив про самоідентифікацію особи респондента. І тому «великоруську» мову обирали часто й не етнічні росіяни, а ті ж українці чи молдовани, які нею отримали освіту чи просто через її престижність як імперської. З іншого боку, вибір «малоруської» свідчив про наявність у людини національної ідентичності, а це були й дворяни, і купці, і священники, і військовослужбовці;

– якщо порівняти політику імперії в освітній сфері впродовж XX століття, то в царській державі в сільській місцевості враховували ступінь домінування української мови, щоб визначити шлях до впровадження російської, а в більшовицькій – просто імперативно зробили російську мову основною в системі освіти. Поєднує ж ці дві політики те, що вчителі російської мови отримували більшу зарплатню, ніж інші, а також головна мета, яку проголосила ще Катерина II, – «обрусіння» українців;

– найголовнішим висновком є те, що всі переписи після першого 1897 року загалом виявляють одну й ту саму закономірність – кількісне переважання в Південному регіоні українців за національністю (зокрема в Херсонській обласні – до 76 %, у місті Херсоні – до 67 %) і поступове зменшення частки росіян. При цьому від початку війни 2022 року, за результатами численних опитувань, відбувся різкий процес у напрямку української самоідентифікації, що буде відтворено в результатах нового перепису, який обов'язково відбудеться по закінченні війни.

Такі висновки не лише формують соціолінгвістичну компетенцію вчителя-гуманітарія, зокрема комплекс знань про заселення рідного краю, його мовно-національну природу, особливості мовної ситуації в ретроспективі та сьогоденні, але й розвивають національну ідентичність, допомагають усвідомити сутність духовних цінностей українського народу та зміцнити віру в перемогу.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку вбачаємо в розгляді ретроспективи вирішення мовно-національних питань на Півдні України в період XIX – першої половини XX століття.

Список використаних джерел:

1. Ажнюк Б. Мовна політика і єдність нації. *Мовознавство*: [доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців / відп. ред. В. Німчук. К.: Пульсари, 2002. С. 202–207.
2. Демченко В. М. Мовне середовище. Екстралінгвістичний нарис про Південь України: монографія. Херсон, 2001. 210 с.
3. Жлуктенко Ю. О. Сучасні проблеми теорії та практики мовного планування. *Мовознавство*. 1990. № 4. С. 10–17.
4. Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область. Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. 673 с.
5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
6. Масенко Л. Т. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. К.: КМ Академія, 2005. 399 с.
7. Прицак О. Що таке історія України? *СіЧ*. 1991. № 1. С. 53–60.

References:

1. Azhniuk, B. (2002). *Movna polityka i yednist natsii* [Language policy and unity of the nation], *Movoznavstvo*: IV Mizhnar. konhr. ukrainistiv [Linguistics: IV International Congress of Ukrainian Studies]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Demchenko, V. M. (2001). *Movne seredovyshche. Ekstralinhvistychnyi narys pro Pivden Ukrainy* [Language environment. Extralinguistic essay on the South of Ukraine]. Kherson [in Ukrainian].
3. Zhluktenko, Yu. O. (1990). *Suchasni problemy teorii ta praktyky movnoho planuvannia* [Contemporary problems of the theory and practice of language planning]. *Movoznavstvo*, 4, 10–17 [in Ukrainian].
4. *Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR. Khersonska oblast* [History of cities and villages of the Ukrainian SSR. Kherson region]. (1971). Kyiv [in Ukrainian].
5. Constitution No. 254k/96-VR of June 28, 1996. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K?an=1> [in Ukrainian].
6. Masenko, L. (2017). *Ukrainska mova u XX storichchi: istoriia linhvotsydu* [The Ukrainian language in the 20th century: a history of linguocide]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Pritsak, O. (1991). *Shcho take istoriia Ukrainy* [What is the history of Ukraine]. *SiCH*, 1, 53–60 [in Ukrainian].

Demchenko V. M.,

orcid.org/0000-0003-1841-7798

SOCIOLINGUISTIC COMPETENCE OF A HUMANITIES TEACHER (USING THE EXAMPLE OF SOUTHERN UKRAINE)

The article examines the complex of knowledge that is part of the competence of a humanities teacher, in particular on the history of the formation of linguistic and national relations in the South of Ukraine, as an obligatory component of a modern Ukrainian teacher who works with a new generation of Ukrainians in conditions of ideological and physical threat from the last empire in the world. It is determined that the southern territory, in particular the Kherson province, was the place of residence of the Zaporozhian Cossacks until the 18th century, and from the beginning of official colonization the region was replenished mainly from other Ukrainian provinces, which strengthened the national dominant. The arguments presented from the 1897 census data and the opinions of contemporary historians prove this dominant and even in the city - its presence. The presence of Ukrainian national identity was noted among the census respondents, who chose Ukrainian as their native language, despite the prestige and state status of Russian. These were representatives of different segments of the population, including nobles and merchants, clergy and officers. It was found that, unlike the city, where the Russian-speaking imperial subculture was formed, despite the actual predominance of Ukrainians, the village always remained the guardian of the Ukrainian language and culture, even under conditions when former peasants, having got to the city, mostly became Russian-speaking. And in general, the linguistic and national situation, according to all censuses since that time, remained unchanged – the quantitative predominance of Ukrainians by nationality and speakers of Ukrainian as their native language.

It is emphasized that a humanities teacher and in general any modern educator in the context of the current military confrontation must be aware of the anti-Ukrainian policy of the empire, which was built on the requirement of the Russification of the Ukrainian people, and in particular in the south, where historical traditions were not yet long-lasting. By order of Catherine II, such «Russification» was to take place as soon as possible – as a continuation of the policy of destroying the Zaporizhian Sich, which opposed the empire on its democratic principles. It is emphasized that the Soviet ideology of the «merger of nations» continued the anti-Ukrainian policy of the Russian empire. It is concluded that such imperative measures could not destroy Ukrainian identity, even when implemented in the educational sphere, which needs to be studied in this context.

Key words: humanities teacher, teacher, sociolinguistic competence, linguistic and national environment of Southern Ukraine, education system.

Дата надходження статті: 11.11.2025 р.

Прийнято до публікації: 08.12.2025 р.

Опубліковано: 16.01.2026 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С..